

СЛОЖЕНИ, ЗАВОДЉИВИ И ТЕШКО ОДГОНЕТЉИВИ ВРТЛОГ КЊИЖЕВНОГ УНИВЕРЗУМА

Љиљана Пешикан Љуштановић, *Зайочник њеће силе – фантастична проза Зорана Живковића*, Филозофски факултет – Радио Бијело Поље, Нови Сад – Бијело Поље 2016

Књига *Зайочник њеће силе* Љиљане Пешикан Љуштановић, прва монографска студија о фантастичној прози Зорана Живковића, значајан је корак ка успостављању равнотеже између критичке рецепције Живковићевог дела код нас и ван граница наше земље. Представљајући карактеристике овог по много чему особеног, самосвојног наративног рукописа, вешто и пријемчиво обликованом интерпретацијом и сугестивном моћи одабраних цитата, ауторка приближава читаоцу необичан свет Живковићеве прозе, а прецизним истицањем њених књижевних и естетских вредности указује на њен значај и посебно место које јој у савременом поетичком многогласју припада. Окренута превасходно проучавању народне књижевности и књижевности намењене деци, Љиљана Пешикан Љуштановић потврђује се овом књигом и као релевантан истраживач у осетљивом, флуидном пољу фантастике, настојећи да, на примеру одабраног фантастичног дискурса, истакне огромно богатство могућности које она нуди, а које се опире искључивим теоријским и жанровским одређењима. Тако ова студија остварује два циља – она је, с једне стране, важан допринос проучавању и критичком вредновању дела Зорана Живковића, а с друге значајан прилог проучавању жанра (или, како ауторка каже, рода за себе) фантастике уопште.

Кроз шест поглавља ауторка образлаже поетичке, тематске и стилске особености Живковићеве прозе, нудећи могуће путеве тумачења и разумевања овог сложеног, често херметичног, надасве примамљивог и заводљивог рукописа. Упечатљив, одлично одабран наслов књиге открива кључ у којем Љиљана Пешикан Љуштановић чита Живковићево дело. Бирајући архаизам својствен народној књижевности – *зайочник* – и синтагму *моћ њеће силе* иза које се крије моћ стваралачке имагинације, ауторка указује на суштинску особину овог ствараоца из које извире и квалитет његовог дела – то је вера у стваралаштво, поверење у уметност, у њену „моћ да очува и пренесе суштину људског духа”.

Једна од основних теза ауторке јесте да Живковићева остварења, упркос томе што поседују сопствену наративну целовитост, пуни и прави смисао остварују тек сагледана у контексту целине његовог досадашњег опуса. Зато ће у првом поглављу – „Кругови и петље Живковићеве фантастичне прозе” – дати општи осврт на особине његовог дела и указати на темељна поетичка обележја и тематске преокупације, на „приповедне петље” које остварују обједињујућу функцију. У целокупном

приповедачком опусу Зорана Живковића ауторка препознаје две идејне струје – једно је тежња ка проналажењу смисла, ка самоостварењу и складу, оличена у свеприсутном симболу круга, друго је изразит антрополошки песимизам као темељно обележје судбина Живковићевих јунака и њиховог односа према свету, животу и властитој егзистенцији. Ауторка их одређује као хуморне и црнохуморне фигуре које се не сналазе „у ужасавајућем бескрају и ентропији простора и времена”, посвећујући посебну пажњу начинима њихове карактеризације. Живковић укида препознатљивост и простора, и времена, и јунака, остварујући тиме сугестију општељудских, универзалних ситуација. Упечатљиво обележје Живковићевог обликовања ликова јесте присуство хумора и ироније, јер они, често „слепи за чудо”, заробљени у сопственој тривијалности, свесно бирају „ограничен увид”, уплашени и неспособни да се суоче с кључним питањима егзистенције. И судбина писца-демијурга трагикомична је, јер је и он свестан властите ограничености, будући да изнад Живковићевог приповедача стоје „закони приче”, те иза општег тона ироније Љиљана Пешикан Љуштановић препознаје и суптилне прелазе ка аутоиронији. Уз антрополошки песимизам, хумор, иронију и аутоиронију, значајан део Живковићевог приповедног света јесте вера у причу и приповедање, којима се песимизам једино може превладати.

Бавећи се простором и временом ове прозе, који се spleћу у „сложен, тешко спознатљив мозаик”, ауторка истиче разлику између научне фантастике и фантастике Живковићеве прозе. Наиме, њени временски парадокси указују на припадност жанру, али се она не темељи на причи о (псеудо)научним технолошким иновацијама и последица временских парадокса, већ, пре свега, на несрећној судбини и „уклетости човековој”, јер који год ток времена да изабере – остаје на губитку.

Друго поглавље књиге – „Између приче и романа: Мозаички и кратки романи Зорана Живковића” – посвећено је Живковићевом поигравању са жанровском природом властитих дела, које, по мишљењу ауторке, као трајна преокупација овог писца произлази из аутопоетичког става – роман је „релативно лабаво приповедно устројство” чија структура почива на „одређеним видовима значења или заједничким лајтмотивима”. Одредницу *мозаички роман* види пре као духовиту метафору него као жанровску одредницу. Као пример Живковићевог односа према жанровском идентитету својих дела, бира четири текста: *Ваџон*, *Мосџ*, *Пеџ дунавских чуда* и *Тумач фоџоџрафија*. Посебно је значајна интерпретација *Пеџ дунавских чуда*, јер ауторка, представљајући морфологију овог дела, упућује на то да се у њему сустичу различити токови фантастичног приповедања Зорана Живковића – ток у којем се тематизује трагична основа људског постојања и немогућност да се одговори на кључна егзистенцијална питања; потом онај ток у којем се говори о суочавању појединца са искушењима и необјашњивим искуствима; најзад,

приповедна раван у којој се трага за природом и смислом уметничког стварања.

Следећа два поглавља посвећена су оним Живковићевим остварењима која, наизглед, одступају од жанра фантастике. У поглављу „Књига – писац – читаоци” ауторка разматра сатиричне и аутопоетичке романе (*Књига, Писац, Писац у најам*) који говоре о положају књиге у савременом материјализованом, потрошачком свету, о социјално-психолошкој ситуацији писца и његових читалаца. Ауторка се нарочито осврће на начине којима Живковић остварује хуморни ефекат: увођење тзв. неприродног приповедача (књиге), употреба ироније, кумулације, хиперболе, пародирање литерарних клишеа, поигравање парадоксима. Више пута истиче један од главних Живковићевих парадокса, који произлази из судбине писца, вечито распетог између књижевне вредности и популарности, а иза основне хумористичко-сатиричне приче препознаје и „до сарказма” заострену слику „српске књижевне чаршије”.

Поглавље „Поигравање жанром” посвећено је крими-трилогији, романима *Последња књига, Нађи ме, Зборник мртвих*. Иако се чини да је реч о својеврсном заокрету писца, о напуштању „високе фантастике”, Љиљана Пешикан Љуштановић у овој трилогији не види ни искорак, ни прекид континуитета. Ситуирајући ове романе у контекст Живковићевог стваралаштва, ауторка у њима препознаје један од његових логичних праваца, у којем се жанр крими-романа приближава епској фантастици магијског типа. Закључак који се намеће потврђује почетну тезу: „Проза Зорана Живковића – и она фантастична и она која се обликује на граници фантастичног – гради низ тешко ухватљивих веза и сагласја. Они се успостављају на нивоу форме, садржине, значења, аутопоетичких и поетичких исказа и притом нужно утичу на значење и појединих остварења и његовог дела у целини.”

Хумору, као свеprisутном, изузетно важном елементу Живковићевог рукописа, ауторка посвећује посебно поглавље – „Свака част здравом разуму”. Препознаје и издваја јунаке у комичном нескладу, трагикомичне ситуације уметника – писца, чак и Бога; тражи изворе Живковићевог смеха и улогу коју хумор преузима у композиционом устројству појединих дела. На појединим местима ове студије суптилно је уплетена полемика са ригидним ставовима наше књижевне критике да Живковић пише искључиво „апартну” прозу, без икакавих веза са друштвеном реалношћу. Ауторка, премда прецизно указује на остварења где је та веза јасно уочљива, истиче да у поетици Зорана Живковића таква веза и није примарна, сугеришући да је за право вредновање ове прозе, која је већ годинама, по присуству у страним књижевностима, значајан репрезентант и српске књижевности и културе, важно познавање Живковићевог дела и његове поетике.

Поглавље које заокружује студију бави се обликовањем простора и времена у фантастичној прози Зорана Живковића – „Ниједна нит није лишена страдања”. Ауторка нуди могуће интерпретативне приступе делима парадигматичним за ову тему, још једном истичући антрополошки песимизам аутора поникао из свести да, упркос мноштву временских токова и могућности које пред његовим јунацима стоји, ниједан избор није лишен мука, страдања и патњи, и да је човек слабо и дубоко трагично биће.

Мајсторство приповедања, сложеност значења, прецизност компоновања, богатство фантастичних и сновиловних садржаја, „дивља” и „алогична” имагинација, нити хумора, ироније и сатире – основне су вредности које Љиљана Пешикан Љуштановић препознаје у прози Зорана Живковића. Одличан познавалац целокупног опуса, она се суверено креће кроз његов замршен систем, успоставља везе, проницљиво уочава могуће паралеле и интертекстуалне нити. Вешто сплетеном мрежом теоријских увида, интерпретација и цитата, ауторка упућује читаоца у „сложени, заводљиви и тешко одгонетљиви вртлог” Живковићевог „књижевног универзума”. У студији *Зашточник њеине силе* представљене су кључне поетичке константе тог универзума и учињен велики, значајан корак ка његовом даљем проучавању и вредновању.

Биљана МИЧИЋ

СВЕ ИМА ЦЕНУ

Лаза Костић, *Прејиска*, друга књига, приредили Младен Лесковац, Милица Бујас и Душан Иванић, Матица српска, Нови Сад 2017

Кад читалац заврши читање друге књиге *Прејиске* Лазе Костића, може само, ако му је остало снаге, да каже једно: „ух”! (Као да је пливао узводно од Сремских Карловаца до Новог Сада – да се послужимо једним Костићевим поређењем.) Колико је ту личности, судбина, жеља, промашених живота, расправа, неразумевања, доказивања, мираза, ташти, меница које стижу на наплату, сплетки, нуђења рукописа, проводацисања... А шта су тек могли да кажу приређивачи после завршене друге књиге? А чека их и трећа!

Па и поред тога почећу овај приказ једном примедбом. И то примедбом упућеној не другој, већ првој књизи Костићеве *прејиске*! Знам да није у реду да док пишем о другој књизи *прејиске* износим примедбе првој – али, признајем, у тренутку кад сам приказивао прву књигу Костићеве *прејиске*, далеке 2005. године, нисам знао за једно Змајево сурово